ANTRENAREA GOSPODĂRIILOR IOBĂGEŞTI DIN COMITATUL HUNEDOARA ÎN ECONOMIA DE MĂRFURI, LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XIX-LEA

Liviu Botezan — Constantin Enea

Din urbariile unor moşii nobiliare întocmite în primii ani ai veacului al XIX-lea şi mai ales din declaraţiile făcute de ţăranii dependenţi cu prilejul conscripţiei czirákyene, rezultă că, în comparaţie cu secolul al XVIII-lea, în primele două decenii ale celui următor a avut loc o accentuare a antrenării gospodăriilor iobăgeşti din Transilvania, în economia de marfă-bani. La stimularea antrenării gospodăriilor iobăgeşti în producerea de mărfuri pentru piaţă a contribuit, în primul rînd, adîncirea diviziunii sociale a muncii între diferitele regiuni ale Transilvaniei, precum şi înmulţirea populaţiei desprinsă de agricultură în centrele miniere şi cu topitorii de metale din unele comitate, inclusiv din Hunedoara. A contribuit în al doilea rînd sporirea continuă a obligaţiilor băneşti impuse de stăpînii feudali şi a dărilor faţă de statul habsburgic. Îndeosebi impozitele mereu sporite în lunga perioadă a războaielor antifranceze, a obligat gospodăriile ţăranilor dependenţi să valorifice continuu produse pe piaţă, să vîndă uneori chiar mai mult decît le permitea potenţialul economic.

Antrenarea gospodăriilor iobăgeşti în producţia de mărfuri pentru piaţă a fost mai accentuată în localităţile înşirate de-a lungul unor căi de comunicaţie importante, cum erau cele de pe valea Mureşului şi din depresiunea Haţegului. Şi mai evidentă a fost această antrenare în comunele situate în apropierea centrelor miniere şi a topitoriilor de metale. De asemenea, în cele aflate în apropierea graniţei cu Ţara Românească.

Relatările iobagilor dintr-o serie de localităţi ale comitatului Hunedoara, făcute cu prilejul conscripţiei czirákyene, sînt deosebit de edificatoare în aceasta privinţă. De pildă, sătenii din Sîntandrei au subliniat că dispuneau de tîrguri săptămînale la Deva, situată la o distanţă de un ceas, la Hunedoara, cale de două ceasuri şi la Orăştie aflată la patru ceasuri depărtare de comuna lor. În toate aceste trei oraşe, spun iobagii „putem mere pe cale bună şi toate cele ce ducem, putem lesne face bani din ele". În continuare ţăranii din Sîntandrei scot în evidenţă importanţa şoselei ce trecea prin satul lor, pentru comercializarea produselor gospodăriilor proprii: „. . . drumu ţării prin satu nost trece şi de acasă toate cele putem vinde"[1].

---

[1] Şt. Meteş, *Viaţa agrară, economică a românilor din Ardeal şi Ungaria. Documente contemporane* (lucrare în manuscris), vol. III, p. 283—284 şi 289—290.

Avantajele oferite de situarea comunelor în apropierea centrelor miniere, a Banatului şi a graniţei cu Ţara Românească, se desprind din declaraţiile iobagilor din Fărcădinul de Jos, Federi, Măgura, Pui, Livezeni, Brănişca, Nojag, Şoimuşul de Mureş, Vălişoara şi din alte sate ale comitatului Hunedoara. Cei din Fărcădinul de Jos au redat aceste avantaje, în septembrie 1820, cu următoarele cuvinte: „Vălcanul fiind aproape de noi, din Ţara Românească care vin cu porci de crescădanie (comercializat n.n) le dăm cucuruz şi la munteni de mîncare, de unde facem cîte un ban... La Haţeg şi la Hinidioara toate celea ce avem le putem duce şi cu preţ le vindem... Banatul încă nu-i departe de noi, unde pe cale bună ne putem duce; cînd la noi sînt mai scumpe bucatele ne ducem de aicea cu opinci şi cu vinars şi cu banii aceia (obţinuţi din vînzarea opincilor şi rachiului n.n) cumpărăm (dc acolo) bucate, slănină (şi apoi) la Haţeg şi Hinidioara cu preţ bun le vindem"[2].

Avantajele apropierii de graniţa cu Muntenia au fost evidenţiate şi de cei din Măgura: „Vîlcanul ii la marginea varmeghiei (judeţului n.n) noastre, unde către Ţara Românească se poate negustori"[3]. Ţăranii din Pui, laconici în declaraţia privind negoţul pe care-l făceau la Vulcan, au fost destul de volubili cînd s-au referit la tîrgurile de la Haţeg şi Sîntămăria de Piatră, arătînd că în ambele „toate celea, marhele, orătăniile (majorság) şi bucatele de vînzare cu preţ bun le putem vinde..."[4].

Sătenii care au redat într-o formă mai explicită contactele şi legăturile permanente dintre românii de pe cele două versante ale Carpaţilor, au fost cei din Livezeni. Cu ocazia conscripţiei czirákyene, ei s-au străduit să redea ajutorul primit din Ţara Românească pentru a învinge foamea teribilă dintre anii 1814—1817, precum şi avantajele oferite de legăturile comerciale pe care le întreţineau cu locuitorii ei. În acest sens ei au declarat: „Fiindcă Ţara Românească ii aproape de noi de un ceas putem pe cale dreaptă merge, marhe vinde şi cumpăra putem, cînd se vînd bine, acolo le ducem, cînd nu, aici la noi, fiind mai bun preţ; cu bucatele din Ţara Românească foarte ne ajutorăm, în vremea lipsei (foametei n.n) ce-i mari de la noi, dacă Ţara Românească nu ne-ar fi ajutat cu bucate am fi murit cu toţii de foame, (atunci n.n) le-am adus (bucatele n.n) şi pe drumuri ascunse. Pentru bani, lînă, mărfuri de îmbrăcăminte (Köntösbeli portékainkért) putem aduce, bucate (la fel), destule..."[5].

Rolul centrelor miniere şi al celor cu topitorii de metale în atragerea ţăranilor în circuitul economic marfă-bani, reiese deosebit de clar din declaraţiile făcute de iobagii din Nojag şi Vălişoara. Cei din Nojag, de exemplu, relatau, în august 1820, că în apropierea comunei lor exista depozitul erarial de sare de la Şoimuşul de Mureş, unde „plată am putea cîştiga, dară noi cu aia cărăuşie nu ne-am şucuit (obişnuit n.n), fiindcă destul modru avem a cîştiga bani în baieşagu Săcărîmbului, unde în toată vremea destul lucru putem căpăta pe plată bună, ori cu boii, ori cu palma; bucate, legume, şi alte ce-i de lipsă la băişag cărăm, cu o vorbă des-

---

[2] *Ibidem*, p. 245—246.

[3] *Ibidem*, p. 267.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*, p. 259.

tul modru avem aici de a ciştiga bani ... Săcărîmbul şi Hondolul fiind amîndouă oraşe de băieşag şi fiind om mult în ele, în toată vremea putem vinde ce avem vînzător"[6].

Declaraţii asemănătoare au făcut, în iulie 1820, şi sătenii din Vălişoara: „La Băiţa, localitate cu băişag, putem vinde cu preţ bun tot felu, îi departe cale de un ceas, calea nu-i cea mai bună, da nici rea. Bradu încă nu-i departe decît de 3 ceasuri, unde pe cale bună putem mere. Hondolul, Deva, Baia de Criş încă nu-s departe, aşa că într-o zi grăbind, le poţi cerceta pe cale bună"[7].

Din exemplele înşirate mai sus reiese că, în preajma anului 1820, ţăranii dependenţi din comitatul Hunedoara obişnuiau să comercializeze produsele gospodăriilor lor, în primul rînd în tîrgurile şi oraşele mai apropiate, inclusiv în centrele miniere şi cu topitorii de metale învecinate. Produsele comercializate mai frecvent erau păsările de curte, ouăle, laptele, produsele lactate şi alte articole alimentare.

Locuitorii din satele de şes ale comitatului vindeau frecvent, în anii cu recolte normale, şi cereale. Mai rar transformau în marfă şi animale mărunte (oi, miei, capre, iezi, porci, purcei) şi chiar animale mari (vaci, boi, cai). Pentru vînzarea şi cumpărarea oilor sau a animalelor mari mergeau şi în oraşele şi tîrgurile din comitatele învecinate, cu ocazia bîlciurilor anuale.

Iobagii din ţinuturile deluroase, cu pămînturi arătoare mai puţin productive, dispuneau de surplus de cereale pentru piaţa numai în anii cu recoltă foarte bună. În anii cu recoltă mijlocie le prisosea cel mult ovăzul. În schimb, în astfel de ţinuturi comercializau frecvent fructele, vinul, rachiul, produsele lactate sau animaliere şi într-o măsură mai mare decît cei de la şeş animalele mari şi mici. Transformarea rachiului în marfă rezultă din următoarea declaraţie făcută de sătenii din Fărcădinul de Jos în septembrie 1820: „... grădini cu curechi şi legume încă avem, mai cu samă grădini cu pruni din care facem vinars şi frumoasă dobîndă căpătăm"[8]. Iar comercializarea vinului din următoarea afirmaţie a iobagilor din Săcămaş, datînd din iunie 1820: „Vin avem, din care bani căpătăm, care ni-s foarte de folos"[9]. Acolo unde în hotarul satelor de deal exista materie primă, ţăranii comercializau vasele de lut, etc. În olărit, şi în comercializarea vaselor din ceramică erau specializaţi, de pildă, iobagii din Silvaşul de Sus şi Silvaşul de Jos. Cei din urmă au redat astfel, în august 1820, foloasele pe care le aveau de pe urma olăritului: „Pe cîmpul nostru fiind pămînt bun de oale, mai toată gazda (în sensul de ţăran iobag n.n) îi olar şi cu asta foarte bine ne ajutorăm"[10].

În părţile muntoase ale comitatului, cu condiţii naturale mai vitrege, ţăranii erau obligaţi să cumpere cea mai mare parte a cerealelor chiar şi în anii cu recoltă foarte bună. Pentru a obţine banii cu care să-şi procure cerealele, iobagii din satele de munte erau siliţi, prin forţa împrejurărilor, să fie deosebit de inventivi. În primul rînd, căutau să comer-

---

[6] *Ibidem*, p. 270.

[7] *Ibidem*, p. 307.

[8] *Ibidem*, p. 245.

[9] *Ibidem*, p. 283—284.

[10] *Ibidem*, p. 293.

cializeze nu numai produsele oferite de propriile gospodării, ci şi cele obţinute de pe urma ocupaţiilor în care au ajuns să se specializeze. De pildă, cei ce aveau ca indeletnicire de bază creşterea animalelor, căutau să comercializeze atît surplusul acestora, cît şi produsele animaliere; cei specializaţi în confecţionarea diferitelor produse lemnoase necesare construcţiilor sau a vaselor de uz casnic, se străduiau să vîndă astfel de produse; cei ce se ocupau cu „arderea" varului şi a cărbunilor din lemn obţineau bani din vînzarea lor ş.a.m.d.

Creşterea animalelor mari şi mici pentru comercializare şi vînzarea produselor animaliere, constituia o îndeletnicire de bază pentru o bună parte din locuitorii satelor Petrila, Livezeni, Luncani, Măgura, Federi, etc. Importanţa comercializării animalelor şi a produselor animaliere pentru toate satele situate de-a lungul defileului Jiului, se poate deduce din următoarea afirmaţie făcută de reprezentanţii iobagilor din Livezeni, în septembrie 1820: „... mărginenii vin pe toată valea Jiului, ne cumpără cu bani buni untul, lîna, oile, vitele grase; şi altcum, ducîndu-le la tîrg uşor le putem vinde... Din lîna oilor prucot (pănură?) şi multe celea facem, pe care bani căpătăm"[11]. Locuitorii din Petrila (în 1820 încă sat locuit numai de ţărani români), au întărit cele relatate de cei din Livezeni, cu cuvintele: „acela beneficium avem că la ardeleni, untul, brînza, lîna se negustoresc cu preţ (întrucît ei) le cumpără de la noi"[12].

Negustorii oieri din jurul Sibiului apreciau mult animalele şi produsele animaliere ale ţăranilor de pe valea Jiului, din moment ce veneau să le cumpere la domiciliu sau la tîrgurile ce se ţineau în comitatul Hunedoara.

Comercializarea lemnelor sub formă prelucrată sau brută, ca lemne de foc, era practicată nu numai de sătenii din Livezeni, Petrila, Luncani, Măgura, Federi, care se ocupau şi cu creşterea animalelor, ci şi de cei din Sălaşul de Sus, Demsuş, Boholt, Vălişoara etc. Sătenii din Livezeni au subliniat că transportau copaci pe Jiu în jos şi că făceau „scînduri fiind la noi fierăstrău". De asemenea, că unii din ei puteau „face bani" din melci, păstrăvi, afine, smeură, boabe de ienupăr şi din iască, existente în munţii şi pădurile din hotarul comunei lor[13].

Producerea şi valorificarea pe piaţă a cărbunilor de lemn şi a varului a fost menţionată, în declaraţiile din 1820, de către iobagii din Federi, Livezeni, Demsuş, Silvaşul de Sus şi din alte sate ale comitatului Hunedoara. De exemplu, locuitorii din Federi au arătat în această privinţă următoarele: „Bani facem din marhe şi ardem şi var (şi) dintr-ăsta încă facem (bani)"[14]

Cei din Măgura obişnuiau să vîndă chiar şi piatră de construcţie, lucru ce reiese din următoarea afirmaţie, făcută în iulie 1820: „... în hotarul nostru este piatră destulă din care stînjini de épület (construcţie n.n) facem şi cu preţ vindem"[15].

---

[11] *Ibidem*, p. 259—260.

[12] *Ibidem*, p. 273—275.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, p. 252.

[15] *Ibidem*, p. 266

Aşadar, în funcţie de condiţiile de ordin fizico-geografic, ţăranii dependenţi din comitatul Hunedoara s-au antrenat pe scară mai largă în economia de mărfuri, căutînd să vîndă tot ce le permitea starea materială a gospodăriilor lor. Deosebit de inventivi şi de receptivi s-au dovedit sătenii din zona muntoasă a judeţului. Din declaraţiile făcute de reprezentanţii iobagilor din Fărcădinul de Jos, Măgura, Pui, Livezeni, etc., se poate deduce că o parte din ei, mai întreprinzători, nu s-au mulţumit doar cu transformarea produselor gospodăriilor proprii în mărfuri, ci s-au antrenat ei înşişi în comerţ. Unii din ei au ajuns să cumpere din regiunile de şes, unde erau mai ieftine, alimente, băuturi alcoolice şi articole de îmbrăcăminte, pe care le revindeau apoi cu cîştig în localităţile din zona muntoasă a comitatului. Pe de altă parte, achiziţionau din regiunile muntoase sau de graniţă, vite, oi, porci, lînă, brînză, scînduri şi alte articole confecţionate din lemn, valorificîndu-le cu preţuri avantajoase la şes.

O parte din locuitorii satelor de munte, antrenaţi în comerţul mărunt, făceau negoţ cu cele mai variate mărfuri, care le puteau asigura cîştiguri băneşti. Astfel, alături de produsele alimentare, de îmbrăcăminte, lemnoase, etc., n-au pregetat să vîndă şi să cumpere fier, sare, sticlă, teracotă, porţelan, potasă, scumpie, ulei comestibil şi multe altele. Unele din aceste mărfuri se găseau în comitatul Hunedoara. Altele trebuiau aduse din celelalte părţi ale Transilvaniei sau chiar din Ţara Românească, Moldova, ori Ungaria. Fierul, care se putea procura de la cuptoarele din comitat la preţuri convenabile, constituia obiect de negoţ pentru sătenii din Livezeni, Măgura, Sălaşul de Sus, Sîntandrei, Vălişoara şi pentru alţii. Cei din Sălaşul de Sus, făceau comerţ nu numai cu fier, băuturi şi produse alimentare, ci şi cu scumpie pe care o cumpărau de la negustorii din Ţara Românească. Dovadă următoarea afirmaţie făcută de ei în august 1820: „Facem bani în negustorie cu peşte, cu fier, cu slănină, cu scumpie şi cu beuturi“[16].

Declaraţiile iobagilor din Demsuş, Sîntămăria de Piatră şi Sîntandrei permit să se tragă concluzia ca ei aveau obiceiul să negustorească porţelanul şi teracota, pe care le puteau procura de la manufactura baronului Nalátzi Jozsef din Batiz. Iar din cele spuse de sătenii din Silvaşul de Jos şi Silvaşul de Sus rezultă că aceştia se ocupau cu comercializarea uleiului comestibil şi industrial. Astfel, cei din Silvaşul de Jos precizau în august 1820: „fiind (în sat) multe teascuri, cumpărăm sămînţă de in şi dintr-aia facem ulei, (pe) care cu preţ bun îl vindem“[17]. La rîndul lor, cei din Silvaşul de Sus, afirmau în septembrie 1820: „Bani căpătăm iarna pe uloi, care îl facem din nuci, din sămînţă de in şi de cucurbete“[18].

Din relatările iobagilor din cele două Silvaşuri apare clar că ei nu se rezumau la fabricarea şi comercializarea uleiului din producţie proprie, ci cumpărau seminţe de in, de cucurbete (dovleac) şi nuci din alte părţi, produsul obţinut pe această cale revinzîndu-l cu cîştig.

Ţăranii dependenţi din cele două Silvaşuri au ajuns să mijlocească între diferite regiuni comerţul cu ulei, la fel cum făceau cei din Sălaşul

---

[16] *Ibidem*, p. 280—281.

[17] *Ibidem*, p. 293.

[18] *Ibidem*, p. 295—297.

de Sus, Livezeni cu fierul şi cu scumpia, cei din Federi, Fărcădinul de Sus etc. cu băuturi şi produse alimentare ş.a.m.d. Din punct de vedere al antrenării gospodăriilor iobăgeşti în economia de marfă-bani, cea mai mare importanţă prezintă tipul de ţăran, care nu se mai mulţumeşte cu desfacerea propriilor produse, ci cumpără mărfuri mai ieftine dintr-un loc şi le vinde mai scump în altă parte.

Antrenarea pe scară mai largă în economia de mărfuri a ţăranilor dependenţi din satele aflate în zone de munte — în comparaţie cu cei din localităţile de şes — se explică prin faptul că asupra lor nu apăsau zilele de slujbă sau robotă săptămînală. În satele de munte lipsind, în general, pămîntul arabil alodial, stăpînii feudali percepeau fie numai renta în bani, fie renta combinată în bani, în muncă şi în natură. Chiar atunci cînd alături de renta în bani pretindeau zile de robotă, ele nu depăşeau trei-patru săptămîni pe an, fiind prestate, deobiceiu, deodată şi continuu pe pămînturile alodiale din satele de şes sau de dealuri. În restul anului iobagii din satele de munte erau liberi să se îndeletnicească cu ce vroiau. Cu atît mai mult erau liberi în tot decursul unui an sătenii ce-şi răscumpărau integral, cu taxe băneşti, obligaţiile iobăgeşti în muncă şi în natură. Avînd la dispoziţie timpul liber dintr-un an întreg, cei mai întreprinzători dintre iobagi s-au putut antrena relativ uşor în comerţul mărunt, mai ales că de pe urma lui trebuiau să-şi procure banii necesari atît pentru a asigura traiul familiilor lor, cît şi pentru a răscumpăra obligaţiile feudale şi a achita impozitele faţă de statul habsburgic.

Exemplele de mai sus demonstrează că între 1800—1820, accentuarea antrenării gospodăriilor iobăgeşti din comitatul Hunedoara în circuitul economic marfă-bani a înregistrat progrese, atît sub aspectul cantitativ, cît şi cel calitativ. Desigur această antrenare nu trebuie înţeleasă ca exercitîndu-se zilnic şi în proporţii de masă, pe scara întregului comitat. Ea a cuprins în mod diferit o categorie de ţărani dependenţi sau alta, o localitate sau alta, în funcţie de o serie de factori economici, sociali şi fizico-geografici.

Factorii fizico-geografici au stimulat antrenarea gospodăriilor iobăgeşti în economia de mărfuri, în sensul că au prilejuit o relativă specializare a acestora. Relativa specializare le-a determinat pe cele situate la şes să ducă pe piaţă, cu precădere, cereale; pe cele din regiunile deluroase să vîndă mai ales fructe, rachiu şi vin; iar pe cele din zone de munte să comercializeze îndeosebi animale şi produse animaliere, lemne şi produse lemnoase, mai rar cărbuni, var, piatră etc.

Condiţiile social-economice au influenţat angajarea gospodăriilor iobăgeşti în circuitul marfă-bani, în sensul că cele ce aveau o situaţie materială mai bună şi prestaţii feudale mai uşoare, au putut să vîndă o cantitate mai mare de mărfuri pe piaţă, în comparaţie cu cele asupra cărora apăsau sărăcia cronică şi obligaţii feudale împovărătoare. Sătenii lipsiţi complet sau aproape complet de mijloace de producţie, obligaţi doar la cîteva zile sau săptămîni de robotă pe an, puteau să-şi vîndă ca marfă cel mult forţa de muncă.

În operele sale dedicate studiului pătrunderii capitalismului în agricultura Rusiei ţariste, Lenin a subliniat, că în procesul dezvoltării producţiei de mărfuri, prezintă importanţă acel moment în care această producţie ajunge să depăşească stadiul răzleţ, întîmplător, şi să se extindă

asupra celor mai variate produse, inclusiv asupra forței de muncă. Vînzarea forței de muncă este atestată documentar în satele comitatului Hunedoara, atît de urbariile moșiilor particulare efectuate în primii ani ai secolului al XIX-lea, cît și de conscripția oficială din 1819—1820. În special conscripția czirákyană arată că ea se practica în zonele de șes și deal, pur agricole, dar mai ales în jurul orașelor și a centrelor miniere.

În satele de șes își vindeau forța de muncă, în schimbul unei retribuții în bani sau în natură, cu predilecție iobagii pauperizați și jelerii lipsiți de pămînt și de animale de tracțiune. Numai ei dispuneau de timpul liber necesar angajării permanente sau sezoniere, întrucît asupra lor nu grevau zile de robotă săptămînală. În schimb, în satele de munte, unde predomina renta în bani, își vindeau forța de muncă, atît cei cu animale, cît și cei fără ele, fie întreprinderilor miniere și topitoriilor, fie celor forestiere sau celor de stat ce asigurau regia și transportul sării.

Dintre diferitele ramuri ale agriculturii, aceea care a favorizat vinderea forței de muncă și deci răspîndirea muncii salariate a fost viticultura. Întreținerea viței de vie cerea, alături de munca forțată iobăgească, și o anumită specializare, o anumită experiență, în efectuarea operațiunilor mai gingașe. De aceea, a impus proprietarilor de vii angajarea încă din secolele anterioare și pe scară tot mai largă a unor lucrători permanenți și sezonieri. Întrucît vestita regiune viticolă de pe valea Mureșului mijlociu cuprindea și o parte din comitatul Hunedoara, aproape că nu a fost sat în care reprezentanții iobagilor să nu declare, în 1820, că lucrau sau că aveau posibilitatea să muncească pe bani la vii. Astfel de declarații au făcut reprezentanții sătenilor din Boholt, Demsuș, Fărcădinul de Jos și de Sus, Luncani, Măgura, Săcămaș, Silvașul de Jos și de Sus, Sîntămăria de Piatră, Sintandrei, Șoimușul de Mureș, Vîlcelele Rele etc. Depildă, cei din Boholt au recunoscut, în iunie 1820, că aveau dealuri cu vii „nu departe, la Deva, unde ca lucrători, bani putem căpăta"[19]. Cei din Demsuș și din cele două Fărcădinuri au precizat că în viile din Silvașuri, Fustea și Hațeg, aceia dintre ei, care dispuneau de timp, puteau merge la lucru pe bani[20]. Sătenii din Luncani și din Măgura amintesc posibilitatea de a se angaja ca lucrători sezonieri la celebrele vii din Măceu, Plop, Ocolișul Mare, Bobîlna, Uroi, Rapolt, Mateșu, Simeria și Jeledinți. Cei din Măgura au fost printre puținii care au subliniat că se angajau ca salariați sezonieri nu numai la vii ci și în agricultura propriu-zisă, îndeosebi în scaunul Orăștiei. Iată ce-au declarat ei în iulie 1820: „În vecinătatea Orăștiei, în scaun, cu palmele (mai) ales la secere și la coasă, putem cîștiga bani, și isprăvindu-se secerea la munte încă putem mere pe plată bună a cosi și fără de asta pe plată cu ziua putem lucra la posesorii din Jeledinți"[21]. Iobagii din Săcămaș menționau posibilitatea de

---

19 *Ibidem*, p. 230.

20 *Ibidem*, p. 242, 245 și 249.

21 *Ibidem*, p. 262—263 și 266—267.

a procura bani, lucrînd la viile din Bretea și Gurasada, iar cei din Sîntandrei la viile de la Deva, Șoimușul de Mureș, Chimindia și Pestiș[22]. Ș.a.m.d.

Posibilități mult mai largi de a-și vinde forța de muncă ofereau țăranilor dependenți, topitoriile sau „furnalele imperiale" și exploatările miniere. Atît unele, cît și celelalte executau lucrările de suprafață, îndeosebi cu forța de muncă a iobagilor și a vitelor acestora, pe care-i angajau, prin contracte colective. Aceste contracte prevedeau ca unii din iobagii angajați să asigure exploatările miniere și topitoriile cu lemnul necesar, care trebuia tăiat din munți și transportat pe rîuri cu plutele pînă la locul indicat. Alții să aprovizioneze topitoriile și minele cu fier, pe care trebuiau să-l transporte de la Hunedoara. Un număr însemnat de iobagi, și anume cei cu animale de tracțiune și atelaje, aveau îndatorirea să care minereul de fier sau cel aurifer de la mine pînă la topitorii.

Iobagii din Demsuș și Fărcădinul de Jos, de exemplu, au arătat, în 1820, că obișnuiau să se angajeze „pe bani", la transportul minereului de fier ce se extrăgea din minele de la Hățăgel, care aparțineau — ca și manufactura de teracotă de la Batiz — baronului Nalátzi Jozsef. Cei din Fărcădin făceau cărăușii și de la „Bănia lui Crai" și de la Toplița, situată în apropiere de Hunedoara, care aparțineau fiscului[23].

Deosebit de expliciți au fost în relatările lor iobagii din Măgura, care în iulie 1820, subliniau: „Din băile Hinidioarei bădic (vaslepény) putem cărăuși la Cugir și la Sibișel (Sebeshely)" ... „Poiată (depozit n.n.) de sare este la Șoimuș de 4 ceasuri (depărtare), de unde se poate cărăuși sare către Criș"[24].

La fel au relatat în august 1820 și țăranii dependenți din Nojag că aveau posibilitatea de „a cîștiga bani" fie cu palma, fie cu cărăușia „la băișagu" Săcărîmbului[25]. Cei din Silvașul de Jos au mărturisit, că se puteau angaja ca salariați la minele de fier Toplița, Baia Crăiască, Franț și Steier[26]. Tot în 1820, iobagii din Vălișoara referindu-se la exploatările aurifere arătau: „Mod de a cîștiga bani aici la noi e asta: fiind aproape băile (în sensul de mine n.n.) din Ruda, ducem de aci slic (minereu n.n.) la steampurile din Crîșcior, pentru care ne plătesc bine; am putea duce și din Băița, dar ne-am obișnuit să ducem din băile de la Ruda"[27].

Așadar, vînzarea forței de muncă drept marfă este atestată documentar, în primele două decenii ale veacului al XIX-lea și pe teritoriul comitatului Hunedoara. Conscripția czirákyană oferă date care probează, că ea a cunoscut o dezvoltare apreciabilă pentru această perioadă, ca și producția de mărfuri propriu-zisă. Transformarea forței de muncă în marfă n-a cunoscut însă aceeași dezvoltare și profunzime pe întreg teritoriul comitatului. Cea mai mare extensiune a luat în jurul centrelor

22 *Ibidem*, p. 283—284 și 289—290.
23 *Ibidem*, p. 242.
24 *Ibidem*, p. 266—267.
25 *Ibidem*, p. 270.
26 *Ibidem*, p. 293.
27 *Ibidem*, p. 308.

miniere, şi al celor viticole. În viticultură şi agricultura propriu-zisă predomina munca salariată sezonieră, în timp ce în industria extractivă şi la topitorii vînzarea forţei de muncă a îmbrăcat un caracter permanent sau aproape permanent. Trebuie subliniat că iobagii îndeplinind numai lucrările de suprafaţă şi pe bază de contracte colective impuse în mod forţat, salariul pe care-l primeau era cu mult sub nivelul celui de pe piaţa liberă a muncii. Prin urmare, cu toate că în preajma anului 1820 munca salariată a făcut progrese incontestabile, pe măsură ce s-au dezvoltat întreprinderile miniere de stat şi particulare, ea rămîne totuşi îmbrăcată într-un înveliş feudal, întrucît se îmbină cu munca forţată iobăgească. De aici se poate trage concluzia, că progresele economiei de marfă-bani nu trebuiesc nici exagerate, dar nici diminuate.

Dacă gospodăriile iobăgeşti nu s-au antrenat pe scară şi mai largă în economia de marfă-bani, acest lucru s-a datorat în primul rînd relaţiilor de exploatare feudală. Relaţiile feudale continuînd să fie predominante, gospodăriile iobăgeşti au fost frînate în tendinţa lor de a produce cît mai mult pentru piaţă, întrucît aveau numeroase obligaţii în muncă, în natură şi în bani faţă de proprietari. Într-adevăr, cele 2—3 zile de robotă săptămînală ce se pretindeau peste tot în satele de şes şi dealuri, care în perioadele de vîrf ale muncilor agricole puteau să se extindă asupra tuturor zilelor săptămînii, sustrăgeau principala forţă de muncă umană, împreună cu cea a vitelor, din majoritatea gospodăriilor iobăgeşti. Iobagii neputînd să se dedice cultivării loturilor proprii, în perioadele cele mai propice, recolta de pe ele era de multe ori compromisă sau în tot cazul diminuată faţă de posibilităţile reale. Recolta diminuată aducea după sine o reducere a surplusului de cereale, pe care gospodăriile iobăgeşti le-ar fi putut arunca pe piaţă ca marfă.

Obligaţiile în natură sau dijmele, reduceau de asemenea din surplusul de produse agricole iobăgeşti ce s-ar fi putut transforma în marfă.

O frînă serioasă în calea unui progres mai consistent în procesul de atragere a gospodăriilor iobăgeşti în circuitul economic marfă-bani, l-au constituit drepturile regaliene sau monopolurile senioriale. Faptul că numai nobilii aveau dreptul de a ţine mori, măcelării, prăvălii şi 3/4 din an cîrciumi, a continuat să fie o piedecă directă în calea tendinţelor iobagilor de a-şi construi — cu banii obţinuţi de pe urma comerţului — mori, prese de ulei ori de struguri, joagăre, steampuri sau ar fi dorit să-şi deschidă prăvălii, măcelării, cîrciumi, în vederea sporirii posibilităţilor de cîştig.

Insuficienta atragere a gospodăriilor iobăgeşti în economia de mărfuri se explică, prin însuşi specificul agriculturii, care constituia ocupaţia de bază a celor mai mulţi ţărani dependenţi. Sublinierea lui Lenin, potrivit căreia producţia agricolă — spre deosebire de cea meşteşugărească — era orientată numai parţial spre schimb, rămîne valabilă şi pentru gospodăriile iobăgeşti din comitatul Hunedoara. În cazul gospodăriilor iobăgeşti, producţia pentru consum se confundă foarte uşor cu cea destinată schimbului. Partea destinată schimbului varia în funcţie de factorii social-economici şi fizico-geografici şi îndeosebi de gradul de atragere al gospodăriilor iobăgeşti în economia de marfă-bani.

Progresele economiei de marfă-bani trebuiesc analizate într-o perspectivă justă, întrucît ele permit să se vadă drumul parcurs şi mai ales cel ce urma să mai fie străbătut de gospodăria iobăgească în tendinţa ei de transformare pe calea capitalistă, de eliberare de sarcini feudale. Ca şi în cazul gospodăriilor nobiliare, progresele relative înregistrate de gospodăriile iobăgeşti în economia de mărfuri, nu vor rămîne fără urmări pe plan social, ele contribuind direct la adîncirea inegalităţii de avere între ţăranii dependenţi. Referindu-se la această problemă, Lenin a arătat: „Pătrunderea producţiei de mărfuri face ca bogăţia fiecărei gospodării să depindă de piaţă, creind astfel, prin fluctuaţiile pieţii, o stare de inegalitate şi accentuînd aceasta inegalitate, concentrînd în mîinile unuia bani disponibili, iar pe alţii ruinîndu-i"[28].

Accentuarea inegalităţii de avere în rîndurile ţărănimii din comitatul Hunedoara, între 1800—1820, este demonstrată, atît de conscripţiile moşiilor particulare, cît şi de cea czyrákyană. Tabelele existente la sfîrşitul conscripţiei czyrákyene, pentru fiecare localitate, arată că unii iobagi aveau suprafeţe de pămînt arabil şi fînaţe mai mari iar alţii mai mici. Cele particulare dovedesc că unele gospodării iobăgeşti dispuneau de 6—8 boi, 5—10 vaci, 5—10 junci şi juninci, 10—20 porci, 50—60 oi — şi acestea erau de regulă cele cu pămînt mai mult —. În schimb, altele fără pămînt ori cu pămînt puţin, nu dispuneau de nici un fel de animale sau aveau cîteva capre şi în cel mai bun caz o vacă. Evident, cei din prima categorie erau ţăranii care puteau transforma o parte mai mult sau mai puţin însemnată din produsele gospodăriilor proprii în mărfuri. Cei din a doua categorie îşi vindeau doar forţa de muncă pe piaţă.

Accentuarea inegalităţii de avere dintre diferitele categorii de ţărani va duce la adîncirea contradicţiilor între cei cu o stare materială mai bună şi cei pauperi, mai ales că cei îmbogăţiţi vor căuta să-i exploateze şi ei pe cei săraciţi, împrumutîndu-le bani pe camătă şi pretinzîndu-le în schimb fie dobîndă în muncă sub forma clăcii, fie zalogirea unor parcele din loturile lor pînă la achitarea datoriei.

Cu toate acestea, pînă la revoluţia din 1848, contradicţiile dintre diferitele categorii de ţărani au fost împinse pe planul al doilea, de cea principală dintre nobilime şi ţărănime.

L'ENTRAINEMENT DES FERMES DES SERFS DU COMTÉ DE HUNEDOARA DANS LE COMMERCE, AU COMMENCEMENT DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les relations faites par les serfs des villages du comté de Hunedoara, lorsqu'on faisait la conscription czirákyènne de 1819—1820, montre une augmentation de la participation de leurs fermes dans la commerce, pendant les premières décennies du

[28] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. I., Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 485.

XIXe siècle. Elle a été plus évidente dans les localités alignées le long des voies de communication les plus importantes: celles de la vallée de Mureş, de la dépression de Haţeg et particulièrement celles qu'on trouve dans le voisinage des centres miniers et de la frontière valaque. Les serfs habitant dans la proximité de la frontière valaque et des centres miniers, n'étant plus contents de la transformation de leurs produits agricoles et de leure force de travail en marchandise, ont commencé eux mêmes, a faire du commerce. Ces serfs sont parvenus à aquérir dans les régions de montagne ou de frontière, du bétail, des moutons, des cauchons, de la laine, des peaux, du fromage, des planches et des autres produits en bois, en les valorifiant avantageusement dans la plaine. Ce qu'ils achetaient dans les régions de plaine, (des aliments, des boissons alcooliques, des habits), ils vendaient rentablement dans les centres miniers des régions montagneuses du comté.

La participation ascendente des fermes des serfs au commerce eut comme suite l'accentuation des différences de fortune entre ces fermes-ci. Cependant les tendances de libération des obligations feodales se sont accentuées et la ferme du serf s'acheminait vers sa transformation en ferme de type capitaliste.